

הרב הראל דביר

האם יש פתרון למצבים בהם תשמיש אסור מחמת הסכנה?¹

ראשי פרקים:

- א. מקרים שבהם יש לבני זוג קושי גדול לשמש כדרכם
- ב. הכרעה כשיטת הפוסקים שכל מה שאדם רוצה לעשות וכו'
- ג. שלושה הסברים ליחס בין היתר זה ובין חטאם של ער ואונן
- ד. שיטת הרי"ד וסיעתו
- ה. שיטת הרמב"ם
- ו. אין אפשרות ללמוד מדברי רש"י מה דעתו בנידון דידן
- ז. סיכום שיטות הראשונים
- ח. הכרעת הבית יוסף והרמ"א
- ט. חילוק בין ביאה שלא כדרכה לביאה דרך איברים
- י. סיכום ומסקנות

א. מקרים שבהם יש לבני זוג קושי גדול לשמש כדרכם*

המקרים שבהם יש לבני זוג קושי גדול לשמש כדרכם מתחלקים לשני סוגי מקרים: הסוג הראשון כולל בני זוג שזקוקים למניעת היריון אך מסיבות שונות אינם יכולים להשתמש באמצעי המניעה הקיימים. הסוג השני כולל בעיות שונות בעצם קיום היחסים. הדבר יכול להיגרם עקב פגיעה באותו מקום, או חתך שבוצע במהלך לידה (אפיזוטומיה), וכדי להחלים יש צורך להימנע מקיום יחסי אישות למשך זמן מה. ישנן גם נשים שסובלות מדלקות ומחלות שונות שעלולות לגרום לכאבים בזמן קיום יחסי אישות (ולודניה, דיספרוניה, וסטיכוליטיס), וישנו גם מצב של קושי נפשי או טראומה המביאה לכיווץ בלתי רצוני של הנרתיק בקיום יחסי אישות (וגיניזמוס²). כמו כן, יש נשים שסובלות מהתדלדלות הרקמה או התקצרות אותו מקום, והדבר מקשה עליהן לשמש כדרכן. ישנו מצב נוסף והוא בהיריון מתקדם, כאשר השליה של העובר נמצאת כנגד הפרוזדור ("שליית פתח") ותשמיש עלול להזיק להיריון³.

1. חובה נעימה לי להודות לידיד נפשי החפץ בעילום שמו, מחבר קונטרס דבר סתר (בירור מקצת הלכות צניעות ומחשבת הצניעות), לנשואים בלבד, מופץ חינם בכתובת הבאה: <http://www.files.org.il/BRPortalStorage/a/79/28/48-1Dk33JHhg.pdf>.
- דברי במאמר זה מושתתים על דבריו (סי' יב) ועל מקורות שהביא, ומסקנותינו שונות.
- * ראה מאמריהם של הרב יצחק רונס, הרב אריה כץ והערות הרב דביר להלן עמ' 376-412. -- העורך.
2. ראה סדרת מאמרים ותשובות הלכתיות בנושא וגיניזמוס באסיא פז-פח עמ' 138-170.
3. גורם נוסף שעלול להקשות על קיום יחסי אישות הוא נטייה ללידות מוקדמות בעקבות יחסי אישות. הקשר בין יחסי אישות ללידות מוקדמות עורנו נחקר, אך הוא כבר זכה להתייחסויות הלכתיות חשובות. ראה: מ' שימל, ג' אלטרסקו וס' גריסארו, לידה מוקדמת

במאמר זה ייבחנו חלק מהאפשרויות לקיים תשמיש באופן שונה מהרגיל, ובסופו מובאות כמה הפניות לפוסקי זמננו שדנו באפשרויות נוספות. הדברים לא נכתבו להלכה למעשה, אלא רק להציע תשתית לפסיקת הלכה על ידי המוסמכים לכך, וכפי שיצוין לקמן (הערה 20), אף פוסקים גדולים שנשאלו בעניינים אלה למעשה לא רצו לקבוע כללים, וכתבו שיש לפנות למורה הוראה בכל מקרה ומקרה.

ב. הכרעה כשיטת הפוסקים שכל מה שאדם רוצה לעשות וכו'

בגמרא (נדרים כ, א-ב) הובאו מגבלות שונות על הדרך לקיים יחסי אישות. הגמרא שללה ארבע פעולות: "הפיכת שולחן", הסתכלות באותו מקום, נישוק באותו מקום ודיבור בשעת התשמיש. בביאור המושג "הפיכת שולחן", כתב המיוחס לרש"י⁴ (כ, א ד"ה שהופכים שולחן) דהיינו היא למעלה והוא למטה. אך התוס' (כ, א ד"ה חגרים), הרא"ש (כ, א ד"ה מפני; כ, ב ד"ה ערכת) ורבינו אברהם מן ההר (כ, א ד"ה שלא כדרכה), וכן חלק מהראשונים הנזכרים להלן, כתבו שהפיכת שולחן היא ביאה שלא כדרכה⁵. בסיום הסוגיה הובאה המימרה הבאה:

אמר רבי יוחנן: זו דברי יוחנן בן דהבאי, אבל אמרו חכמים: אין הלכה כיוחנן בן דהבאי, אלא כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה; משל לבשר הבא מבית הטבח, רצה לאכלו במלח – אוכלו, צלי – אוכלו, מבושל – אוכלו, שלוק – אוכלו; וכן דג הבא מבית הצייד.

הרי"ף והרא"ש בפסקיו השמיטו את הסוגיה הזו, ונראה שטעם הדבר הוא שפסקו כדעת חכמים המקלים, ובסתימתם הכריעו שאין איסור בדבר. וכן יתבאר עוד לקמן בדעת הרא"ש. ראשונים נוספים פסקו במפורש כדעת חכמים: הרמב"ם (איסורי ביאה כא, ט; פיהמ"ש סנהדרין ז, ד), הרוקח (הל' חסידות,

בעקבות יחסי אישות – זיהוי גורם גנטי, **אסיא** פט-צ עמ' 137-138. וראה עוד בהמשך הגיליון שם, במדור התגובות עמ' 202.

4. על זהותו של מחבר פירוש זה, ראה במקורות שציין גרוסמן, **חכמי צרפת הראשונים**, עמ' 216 הערה 275.

5. דהיינו יחסים אנאליים. ראה שו"ת **פנים מאירות** (ב, קנח) שהוכיח מכמה סוגיות שזו משמעות המושג. ויש להוסיף הוכחה מהגמרא (כריתות יא, ב) הקובעת שביאה שלא כדרכה אינה נחשבת ביאה לעניין שפחה חרופה שנאמר בה "שכבת זרע", והיינו משום שאינה במקום זרע. וראה **בראשית רבה** (ס, ה): "בתולה – ממקום בתולים, ואיש לא ידעה – ממקום אחר", ובירושלמי (כתובות א, ג) הובאה דרשה זו בלשון: "בתולה – מכדרכה, ואיש לא ידעה – שלא כדרכה", הרי שביאה שלא כדרכה אינה במקום בתולים. וכן מובא ברש"י (יבמות לד, ב ד"ה שלא): "שלא כדרכה אינו מקום זרע", וכן בתוס' (יבמות נט, ב ד"ה אלא) בשם ר"ת וריב"א: "דאין משיר בתולים", ובר"ן (סנהדרין עג, ב ד"ה משעת): "שאין בה השרת בתולים". ויעוין בפירושו **רבינו אברהם מן ההר** (נדרים כ, א ד"ה שלא כדרכה) ובתוס' (יבמות לד, ב ד"ה ולא). להלן (הערה 11) יוצע הסבר נוסף למושג ביאה שלא כדרכה.

שורש קדושת הייחוד), הרי"ד (פסקים, יבמות יב, ב), המרדכי (שבועות, הל' נידה סי' תשל"ב), העין חיים (חזן, ח"ב עמ' רעא – הל' פריה ורביה פ"ג), הארחות חיים (הל' כתובות אות ז, ובכלבו סי' עה), הצדה לדרך (ג, ד, יד), מנורת המאור הקדמון (אלנקווה, ח"ב עמ' שע) ומנורת המאור (אבוהב, פרק י' עמ' 81). אף הראב"ד (בעלי הנפש, שער הקדושה, עמ' קכב במהד' מוה"ק ועמ' קעט במהד' בוקוולד) פסק כחכמים, אך בשונה מהרמב"ם וסיעתו, הוא הביין שחכמים נחלקו על יוחנן בן דהבאי רק לגבי הפיכת השולחן ולא לגבי שאר המגבלות. כך כתב גם האוהל מועד (הל' איסור והיתר דרך יא נתיב ב), ואף הטור (או"ח רמ) הביא פירוש זה. הסמ"ק (סי' רפה) הביא את ההחמרות השונות, והוסיף: "וכל זה למדת חסידות פן יבואו הבנים לידי מום, אבל לא לשורת הדין". השו"ע הביא את ההחמרות השונות (או"ח רמ, ד-ה; אה"ע כה, ב) למרות שדרכו להימשך אחר דעת הרמב"ם והרא"ש, ולמרות שלא מדובר כאן על איסורי תורה. מכך אולי ניתן להבין שאין כוונת השו"ע להחמיר מעיקר הדין, אלא כמידת חסידות⁶. ובאמת הרמ"א (אה"ע כה, ב) והאחרונים (לבוש אה"ע כה, ב; ערוה"ש אה"ע כה, יא, על אף שבאו"ח רמ, י' אסר להסתכל ולנשק באותו מקום; חלקת יעקב אה"ע סד, ג) הביאו להלכה את דברי חכמים דכל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה, ונראה שלא ראו בזה סתירה לדברי השו"ע.

ג. שלושה הסברים ליחס בין היתר זה ובין חטאם של ער ואונן

במקום נוסף נראה מדברי הגמרא שאין איסור בביאה שלא כדרכה

(סנהדרין נח, ב):

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב, שנאמר: 'ודבק' (בראשית ב, כד), ולא שלא כדרכה. אמר רבא: מי איכא מידי דישראל לא מיחייב ונכרי מיחייב? אלא אמר רבא: בן נח שבא על אשת חבירו שלא כדרכה פטור. מאי טעמא, 'באשתו' ולא באשת חבירו, 'ודבק' ולא שלא כדרכה. לעומת זאת, בגמרא (יבמות לד, ב) נאמר שער ואונן נענשו על כך ששימשו עם תמר שלא כדרכה. התוס' (יבמות שם ד"ה ולא) הקשו שמהגמרא בנדרים נראה שהדבר מותר, והציעו שני תירושים: ואומר ר"י דהתם מיירי בלא הוצאת זרע דשרי, דכיון דליכא השחתת זרע, לא הוי כמעשה ער ואונן. עוד אמר ר"י דלא חשוב

6. ראה **כאשל אברהם** (בוטשאטש, או"ח סי' רמ על באר היטב סק"כ): "כדי להנצל מהשחתה [=הוצאת זרע לבטלה], נראה שנדחים המניעות שבסימן ר"מ, גם שהוזכרו בש"ס הקדוש, כל שאינם בסגנון איסור קבוע רק בסגנון עצה קמ"ל". וכן צידד בשו"ת **אשר חנן** (ו-ז, אה"ע סח). האחרונים כבר עמדו על כך שלא תמיד ברור בשו"ע מה עיקר הדין ומה מידת חסידות. ראה למשל ש"ך וט"ז (יו"ד עא, א). וראה בספר **הלכה ברורה** (יוסף, בירור הלכה ב, א) שצ"ח לכמה מקומות שהשו"ע כתב דברים שאינם מחייבים מעיקר הדין.

כמעשה ער ואונן אלא כשמתכוין להשחית זרע ורגיל לעשות כן תמיד, אבל באקראי בעלמא ומתאוה לבא על אשתו שלא כדרכה, שרי.

לפי התירוץ הראשון ביאה שלא כדרכה מותרת רק ללא הוצאת זרע, ואילו לפי התירוץ השני היא מותרת אפילו עם הוצאת זרע, ובלבד שתהיה באקראי⁷. שני התירוצים הובאו גם בתוס' הרא"ש (יבמות לד, ב ד"ה ולא) ובאגודה (יבמות פ"ג סי' לג).

התוס' ישנים (מהר"ם מכון אופק, יבמות שם ד"ה דאילו), התוס' במקום אחר (סנהדרין נח, ב ד"ה מי), הרא"ש במקום אחר (תוספותיו לנדרים כ, ב ד"ה ערכתי) והאגודה במקום אחר (סנהדרין פ"ז סי' נב), כתבו רק את התירוץ השני⁸. רבינו ירוחם (תאו"ח כג, א, דף קצב ע"ג) הביא את שני התירוצים וכתב שהתירוץ השני עיקר.

בפסקי הרא"ש שלפנינו אין התייחסות לסוגיה זו, אך בדפוס הראשון⁹ הוא כותב את שני התירוצים, וכותב על התירוץ השני: "והאי שינויא עיקר". וכן ציין הב"ח בהגהותיו על הרא"ש (פ"ג אות ו). וכן כתבו הב"י (או"ח רמ, ד; אה"ע כה, ב) והב"ח (אה"ע כה) והים של שלמה (יבמות ג, יח) בשם הרא"ש. אף בקיצור פסקי הרא"ש שלפנינו אין הדברים מובאים, אך הם מופיעים בחלק מהדפוסים¹⁰ של חיבור זה.

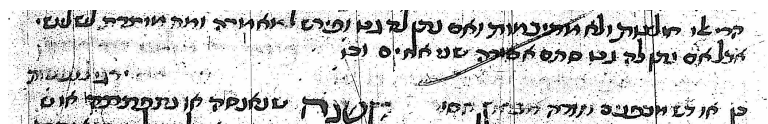
השטמ"ק (נדרים כ, ב ד"ה ערכתי) הביא בשם הריטב"א את שני התירוצים, ועוד תירוץ שלישי, שמה שהתירה הגמרא בנדרים הוא ביאה באופן שהוא למטה והיא למעלה, וכפי שכבר הוצע לעיל לפרש את המושג הפיכת שולחן, ולא ביאה שלא כדרכה¹¹. המרדכי (שבועות, הל' נידה סי' תשלב)

7. יצוין כי בפסקי התוספות לא הובא דין זה, אך בנוסחאות כת"י (אות ח) מובא: "יכול לשמש שלא כדרכה בלא הוצאת זרע ובאקראי נמי שרי. כל מה שרוצה לעשות באשתו עושה".

8. יצוין כי הטור (או"ח רמ, ה) כתב בשם התוספות רק את התירוץ השני, ונראה שהתכוון לאחד מבעלי התוספות הללו.

9. דפוס ונציה רפ"ב. אמנם בדפוס באזל של"ח ובדפוס אמסטרדם תע"ד הדברים אינם מובאים.

10. כן הוא בדפוס קושטא רע"ה, שהוא הדפוס הראשון של חיבור זה. וכן הוא בדפוס אמסטרדם תע"ד בתוך סוגריים מרובעים. בדפוס באזל של"ח הדברים נשמטו, אך יש שם דילוג מסי' ט' לסי' יא, והדבר מעיד על קיומו של סי' י' שנשמט שם משום מה. ורק בדפוסים המאוחרים הפכו את סי' יא לסי' י' וטשטשו את ההשמטה. מעניין לציין כי גם בכת"י נ"י בהמ"ל rab. 516, שנכתב בשנת 1413, הדברים הופיעו ונמחקו במכוון. הנה צילום מכתב היד:

11. ויעוין בשל"ח (אות ק) – קדושת הזיווג, סי' שסב-שסד) שצייד בפירושו זה, ואף כתב שזוהי ביאה שלא כדרכה שהותרה בגמרא בסנהדרין, ושלא כפנים מאירות הנ"ל (הערה 5).

הביא שני תירוצים בשם ר"י: התירוץ הראשון הוא התירוץ השלישי שברייטב"א, והתירוץ השני הוא התירוץ השני שבתוס', וצייד המרדכי בתירוץ השני. שני תירוצים אלו הובאו גם בתוס' תלמידי רבינו פרץ (נדריים כ, ב ד"ה ערכתי).

רבינו אברהם מן ההר (נדריים כ, ב ד"ה התירתי) כתב רק את התירוץ הראשון של התוס'.

בחידושי הר"ן¹² (סנהדרין נח, ב ד"ה ומי איכא) כתב שני הסברים: הראשון, שמה שהותר לשמש שלא כדרכה, לא נאמר אלא מדיני תשמיש, אך הדבר אסור מדין הוצאת זרע לבטלה, וכתירוץ התוס' הראשון. והשני, "ובתוספת ז"ל אמרו שהוא היתר גמור בכל מקום שאינו מתכוין להשחתת זרע ולא (יוציאוהו) [יוציאהו] לבטלה. וכן הם דברי הרמב"ם, עכ"ל. ונראה מדבריו שלפי התירוץ השני ביאה שלא כדרכה מותרת אפילו שמוציא זרעו לבטלה, ולכך כוונתו במה שכתב שאינו מתכוון להשחתת זרע. שאם לא כן, לא יהיה שום הבדל בין שני תירוציו. וכן נראה שהבין בדבריו הברכי יוסף (או"ח רמ, ה).

ד. שיטת הרי"ד וסיעתו

כתב הרי"ד בפסקיו¹³ (יבמות יב, ב):

שלש נשים משמשות במוך¹⁴, קטנה מעוברת ומניקה... אי קשיא היאך התירו חכמים להוציא זרע לבטלה לעשות כמעשה ער ואונן, תשובה – איזהו מעשה ער ואונן שאסרה תורה, כל שכונתו שלא תתעבר כדי שלא יכחיש יופיה, ואינו רוצה לקיים פריה ורביה ממנה, אבל אם כונתו שלא תבוא לידי סכנה - מותר. וכן נמי אם מתכוין לתאוצו יצרו ואינו מתכוין שלא תתעבר, מותר, כדאמרין בפרק שני דנדריים ההיא דאתת לקמיה דרבי, אמרה לו:

וטענתו העיקרית של השל"ה היא שלפי שני תירוצי התוס' לא מוכן מדוע דחתה הגמרא בסנהדרין את ההבנה הראשונית בדברי ר' חנינא, ולא העמידה את הדברים בביאה עם זרע לתירוץ הראשון או בדרך קבע לתירוץ השני. וביישוב דברי התוס' וסיעתם נראה שדייקן מהגמרא שהאיסור שכן נח עובר עליו הוא עצם מעשה הביאה שלא כדרכה, וכפי שהגמרא דורשת: "ודבק – ולא שלא כדרכה", ולא איסור הוצאת זרע לבטלה. ויעוין בזה לעיל (הערה 5). וראה **ברכי יוסף** (או"ח רמ, ה). ומלבד כל זאת, מדברי הריטב"א עצמו מוכח שביאה שלא כדרכה אין פירושה ביאה באופן שהוא למטה והיא למעלה, שהרי בקושייתו הניח שהגמרא בנדריים התירה ביאה שלא כדרכה ובתירוץו חידש שמה שהתירה הגמרא הוא ביאה באופן שהוא למטה והיא למעלה. ועל כרחנו שמשמעות המושג ביאה שלא כדרכה אינה שווה לביאה באופן שהוא למטה והיא למעלה. וכן מוכח מדברי המרדכי ותלמידי רבינו פרץ.

12. ראה במבוא למהד' מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ד, דיון על הספקות ביחוס חיבור זה לר"ן.

13. מהד' מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשנ"ב. חיבור זה נדפס בטעות תחת הכותרת תוספות רי"ד ע"י הרב זאב ביעדנאוויץ, ירושלים תרצ"ב.

14. מין צמר הסופג את הזרע.

רבי, ערכתי לו שולחן והיפכו, והתירו רבי לשמש שלא כדרכה, והא ער ואונן שלא כדרכה שמשו, כדאמרין לקמן במסכתין. אלא ודאי הם שהיתה כונתם כדי שלא תתעבר, היו עוברים, אבל מי שכונתו להשלים תאות יצרו, אינו עובר, שכל מה שרוצה אדם לעשות באשתו יעשה, ולא יקרא משחית זרעו. שאילו כן – אל ישכב אדם עם הקטנה ועם המעוברת ועקרה וזקינה.

לפי הרי"ד נראה שהחטא של ער ואונן היה בעצם מניעת ההיריון, ולא בצורת התשמיש. מיניה וביה למדנו שגם הוא מצטרף לסיעת הראשונים הפוסקים כחכמים ולא כיוחנן בן זבאי. וכן כתב נכדו הרי"א² (קונטרס הראיות, סנהדרין נח, ב): "שהיו מתכוונים שלא תתעבר והיו משחיתים זרעם בכוונה, אבל אם אדם רוצה למלאות תאוותו, מותר, דכל מה שרוצה אדם לעשות באשתו עושה". וצייין שכן כתב זקנו בפסקיו ליבמות.

יש לציין כי מדברי הרי"ד והרי"א² נראה שההיתר הוא אף אם נוהג כן בדרך קבע, שכן הם לא תלו את דבריהם בהיות התשמיש חד פעמי.

דברים דומים בסגנונם כתב רבינו יונה (סנהדרין נח, ב ד"ה מי): "דהתם נמי לא נענשו על שבאו שלא כדרכה אלא על שהיו משחיתים הזרע, אבל אם בא עליה להנאתו ואינו משחית הזרע, אין בכך איסור. וכן כתב הרב ז"ל". אך מדבריו נראה שההיתר הוא רק כשאינו משחית את הזרע אפילו באופן חד פעמי. וכך נראה ממה שהביא באותו דיבור את דברי הרמב"ם, וכדלהלן בסמוך. ולכן יש למנותו בסיעת המחמירים. אך גם כאן יש לציין לברכי יוסף (או"ח רמ, ה) שכתב ש"משמע קצת" מדברי רבינו יונה בחידושו לסנהדרין בכתב יד, שמותר אף אם מוציא זרע. ואולי כוונתו לחיבור אחר שהיה לפניו בכתב יד, ולא לחיבור שבידינו. ויש לציין בזה לדברי רבינו יונה במקום אחר (ספר היראה סי' צה), בהדרכתו על קיום יחסי אישות: "ויזהר כפי יכלתו שלא להוציא זרע לבטלה".

ה. שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (הל' איסור"ב כא, ט, לפי גירסת רוב כתבי היד):
 אשתו של אדם מותרת היא לו, לפיכך כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה, בועל בכל עת שירצה ומנשק בכל אבר שירצה, ובא עליה בין כדרכה בין שלא כדרכה בין דרך אברים. ואף על פי כן, מדת חסידות שלא יקל אדם את ראשו לכך, ושיקדש עצמו בשעת תשמיש כמו שביארנו בהלכות דעות (ה, ד), ולא יסור מדרך העולם ומנהגו, שאין דבר זה אלא כדי לפרות ולרבות.
 בחלק מכתבי יד האשכנזיים וכן בדפוס הרמב"ם, אחרי המילים "ושלא כדרכה", נוסף: "ובלבד שלא יוציא שכבת זרע לבטלה". נוסח זה הובא בכל הראשונים שציטטו את דברי הרמב"ם – המגיד משנה על אתר,

רבינו יונה (סנהדרין נח, ב ד"ה מי איכא), הר"ן (נדרים כ, ב ד"ה התורה), רבינו אברהם מן ההר (נדרים כ, ב ד"ה התירתי), העץ חיים (חזן, ח"ב עמ' רעא - הל' פריה ורביה פ"ג), הארחות חיים (הל' כתובות סי' ז, ובכלכו סי' עה) והטור (אה"ע כה, ב). מלבד זאת, בחלק מהדפוסים נשמטו המילים "בין דרך אברים".

מדברי הראשונים הללו (מלבד הטור שהביא מיד לאחר מכן את דברי התוס') יש ללמוד שדעתם לאסור ביאה שלא כדרכה עם הוצאת זרע, אפילו אם הדבר נעשה באופן חד פעמי. אין בידינו האפשרות לקבוע מה הייתה דעתם של הראשונים הללו אם היו רואים את לשון הרמב"ם במקורה. ועל כל פנים, בדעת הרמב"ם עצמו נראה שאין הכרע, שהרי לפי גירסת רוב כתבי היד (ובכללם כל כתבי היד התימניים, הידועים בטיבם ובעדיפותם על כתבי היד האחרים¹⁵) הוא אינו נותן דעתו בהלכה זו על דיני הוצאת זרע לבטלה. ומספרם המרובה של הראשונים שציטטו את הגירסה המורחבת אינו נותן לה עדיפות של ממש.

ו. אין אפשרות ללמוד מדברי רש"י מה דעתו בנידון דידן

נאמר בגמרא (כתובות לט, א):

תני רב ביבי קמיה דרב נחמן: שלש נשים משמשות במוך, אלו הן:

קטנה, ומעוברת, ומניקה; קטנה – שמא תתעבר ותמות, מעוברת –

שמא תעשה עוברה סנדל, מניקה – שמא תגמול את בנה.

בהמשך נאמר שזו דעת ר' מאיר, אך לדעת חכמים "אחת זו ואחת זו משמשת כדרכה והולכת, ומן השמים ירחמו". על כל פנים, הראשונים נחלקו בביאור דברי הגמרא: רש"י כתב: "משמשות במוך – מותר להן לשמש במוך ואינן כמשחיתות זרע", עכ"ל. דרך אחרת נקטו התוס' (ד"ה שלש), וזה לשונם:

ואין נראה לר"ת, דהא קטנה ואילונית מותר לשמש בהדייהו ולא

הוי השחתת זרע כיון שהוא דרך תשמיש. ומפרש ר"ת משמשות

– צריכות לשמש במוך אחר תשמיש, ועצה טובה קמ"ל.

מפשטות דברי רש"י עולה שישנו איסור בהשחתת זרע, גם אם הדבר נעשה בדרך הקרובה מאוד לביאה רגילה, והיה מקום ללמוד מכך לנידון דידן. אולם, נראה שאין להוכיח מדברי רש"י שהוא חלוק אפילו על ההיתר האקראי שנזכר בדברי הראשונים, שהרי ההיתר המובא כאן מתייחס לתקופה ארוכה ולא למעשה חד פעמי. ולכן יתכן שדבריו אינם עניין לנידון דידן.

15. גירסה זו מתאמתת גם מנוסח הלכה זו שנמצא בקטע מגניזת קהיר (לונדון, הספרייה הבריטית 10832.3.or).

ז. סיכום שיטות הראשונים

הראשונים כתבו שלושה כיוונים עיקריים בביאור היחס שבין ההיתר לשמש שלא כדרכה ובין חטאם של ער ואונן: א. ההיתר הוא רק כשאינו מוציא זרע לבטלה. ב. ההיתר הוא רק כשאינו נוהג כן באופן קבוע. ג. ההיתר הוא לשמש כשהוא למטה והיא למעלה, ולא יחסים אנאליים. ד. ההיתר הוא כשאינו מתכוון להשחית את הזרע אלא למלאת תאוותו, והאיסור הוא כשמתכוון בדווקא להשחית את הזרע.

ח. הכרעת הבית יוסף והרמ"א

הב"י (אה"ע כה, ב) הביא את שני תירוצי התוס', וכתב וז"ל: "ודבר קשה הוא להתיר לו להכשל בהוצאת זרע לבטלה אפילו באקראי ושומר נפשו ירחק מזה ומכיוצא בו, וכבר כתבתי בזה", עכ"ל. ובבדק הבית הוסיף: "ואילו היה ר"י רואה מה שאמר הזוהר¹⁶ בעונש המוציא זרע לבטלה כי הוא גדול משאר עבירות שבתורה, לא היה כותב זה שכתב". הרי שדעתו להחמיר במחלוקת זו¹⁷.

הרמ"א (אה"ע כה, ב) הביא את שתי הדעות, וז"ל:

ויכול לעשות עם אשתו מה שירצה, בועל בכל עת שירצה ומנשק בכל אבר שירצה, ובא עליה בין כדרכה בין שלא כדרכה, או דרך אברים, ובלבד שלא יוציא זרע לבטלה. ויש מקילין ואומרים שמותר שלא כדרכה אפילו אם הוציא זרע, אם עושה באקראי ואינו רגיל בכך. ואף על פי שמותר בכל אלה, כל המקדש עצמו במותר לו קדוש יאמרו לו.

לדעת הש"ך (יו"ד, פלפול בהנהגת או"ה בסו"ס רמב, אות ה) והפמ"ג (הקדמה ליו"ד, כללים בהוראת איסור והיתר, כלל א), הכלל "סתם ויש – הלכה כסתם" חל אף על דברי הרמ"א, ונמצא אפוא שהרמ"א מסכים לשו"ע שהחמיר בזה¹⁸. נראה שאין ללמוד מלשון הרמ"א "ואף על פי שמותר" שדעתו כדעת המיקלים, שהרי הלשון הזו מתייחסת למכלול ההיתרים שנוכרו בדבריו¹⁹. אף החלקת מחוקק (אה"ע שם סק"ב) ציין לדברי הב"י שהחמיר, ונראה שקיבל

16. נראה שכוונתו לפרשת ויחי (ריט, ב).

17. יעוין בשו"ת **עזרת כהן** (סי' לה ד"ה ודוגמא) ובשו"ת **אגרות משה** (אה"ע א, סג ענף ג) שביארו בדעת ר"י שהוצאת הזרע באופן זה אינה נחשבת "לבטלה".

18. וכן כתב בפשיטות בשו"ת **אשר חנן** (ג-ד, אה"ע סט אות ה).

19. אמנם **האליה רבה** (רמ, י) כתב: "ומשמע בדברי רמ"א דאם אין מוציא זרע, אפילו ברגיל מותר, אלא דבמוציא זרע אסור ברגיל". ונראה שתפס את ההבנה המיקלה כעיקר בדעת הרמ"א. וכן נוטים דברי **הנחפה בכסף** (ב, יו"ד ג). וכן כתבו **הישועות יעקב** (אורנשטיין, או"ח רמ, ד), **הדבר יהושע** (ג, אה"ע יח), **הבאר משה** (שטרן; ג, קנג) והבני בנים (ד, יח, א) שהרמ"א מיקל באופן חד פעמי אפילו בהוצאת זרע. וכן כתב **באנציקלופדיה רפואית הלכתית** (ערך מיניות, הערה 386). **והעזר מקודש** (כה, א) כתב: "אולי לשון ההגהה באה"ע כ"ה מורה שההלכה כהמקילים, שכן הוא לשון ואף על פי שמותר".

דבריו להלכה ולמעשה. אף הלבוש (אה"ע כג, ה) החמיר בזה, ובדבריו דן ב"אשה שיש לה כאב מתמיד בבטן, ולא תוכל לסבול שיבא בעלה עליה הוא למעלה והיא למטה כדרך כל הארץ מחמת הכאב המתמיד", והתיר רק תשמיש באותו מקום פנים כנגד אזור ולא ביאה שלא כדרכה. וכן החמירו נתיבות השלום (ארחות חיים יא, א) וערוה"ש (אה"ע כה, יא). והדברי מלכיאל (ה, קנז) כתב ש"כבר כתבו האחרונים שהעיקר דאסור שלא כדרכה בהוצאת זרע". על אף זאת, יש מן הפוסקים שדנו לסמוך על השיטה המקלה במצבים שונים²⁰. ובאמת אוצר ספרי הראשונים שנחשף במאה השנים האחרונות מגלה כי לסייעת המיקלים מצטרפים ראשונים שלא עמדו לנגד עיניהם של הבית יוסף והאחרונים, הלא המה הרי"ד, הריא"ז והתוס' ישנים. ואף ברמב"ם לפי הגירסה העיקרית אין התייחסות לדבר, ודלא כגירסה שהובאה בפוסקים שדעתו להחמיר. ואף רבינו ירוחם לא נזכר בדברי האחרונים, למרות שהביע דעתו להקל בסוגיה זו.

ט. חילוק בין ביאה שלא כדרכה לביאה דרך איברים

כתב המבי"ט בקרית ספר (הל' איסו"ב כא) :

כל מה שאסרה תורה בעריות התירה באשתו, ובין כדרכה ובין שלא כדרכה כדכתיב (ויקרא יח, כב; כ, יג) 'משכבי אשה', דמשמע דשתי משכבות יש לה לאשה.

כן כתבו גם הצמח צדק (ליובאוויטש, אה"ע ב, פט), והנצי"ב (משיב דבר ב, פח). מדבריהם נראה ברור שלא הותרה אלא ביאה שלא כדרכה, ולא ביאה דרך איברים. וכן כתב להדיא הפני משה (לר' משה בן פינחס מקלוואן, במראה הפנים אה"ע כה, א). וכן מבואר בשו"ת אשר חנן (ג-ד, אה"ע סט, ג, עמ' שסב).

20. שו"ת בני בנינים (ד, יח). וראה באר משה (שטרן; ג, קנג) שדן באישה שהרופא אסר עליה לשמש במשך כתשעה חודשים מחמת חולי, ונטה להקל ולהתיר תשמיש שלא כדרכה במשך התקופה הזו, אך חשש מזה מאוד והתנה את היתרו בכך שהשואל ימצא עוד שני רבנים שמתירים, ולבסוף פעל אצל הזוג שיחמירו על עצמם ולא ישתמשו בהיתר הזה. ובשו"ת אשר חנן (ג-ד, סט אות ה) היקל לשואל, אך נזהר מלקבוע זאת ככלל, וז"ל: "לעת עתה אמרתי שלא אעלה מסקנה דדינא אי להתיר או לאסור, שפחד בלבי שיתפסו הדברים כחוקה, וכל זמן שיש בפני שאלה כזו, מנסה אני לחקור הדק היטב בטפסי רפואה שאכן סכנה לאשה או אין ביכולת האשה לשמש כדרכה, ונמי שאין בני הזוג לפנינו פרוצים בעריות... וכן כל פעם שצריך יש לשאול שוב עצת חכם מובהק וזקן הבקיא בדינים אלו, וסתם רבנים ח"ו להם להורות בענין חמור זה". אך יש לציין שהבאר משה והאשר חנן לא היו מודעים לגירסת כתבי היד של הרמב"ם, ומסתבר שהיו מיקלים יותר ברווח אם היו רואים שזו הגירסה בכתבי היד. ובאמת הבני בנינים היקל ברווח לאור גירסה זו. ובשו"ת דבר יהושע (ג, אה"ע יח) דן להקל באופנים מסוימים, אך הוא הבין שביאה שלא כדרכה היינו באותו מקום ולא כפי הטבעת, וכחבנת השל"ה הנ"ל (הערה 11), ולכן אין דבריו עניין לנידון דידן. ויעזין עוד בשו"ת מהר"ם שיק (תו"מ נד) ובשו"ת יהודה יעלה (יו"ד רכב) ובשו"ת פרחי כהונה (אה"ע יב) שהחמירו, אך דבריהם אמורים על תשמיש שלא כדרכה בדרך קבע, ולא באקראי.

לעומתם, הדרישה (אה"ע כג, א) דן בגדרי איסור הוצאת זרע לבטלה, ובתוך דבריו כתב שלפי תירוצו השני של ר"י, מותר לשמש עם אשתו אפילו שלא כדרכה ואפילו דרך איברים, ואף על פי שמוציא זרע לבטלה.

לפי דרכו של הדרישה, לא מובן מהי סברת ההיתר. הרי ברור שלא ניתן לומר שביאה דרך איברים נחשבת כביאה מבחינה הלכתית, שהרי לעניינים רבים לא התרבתה אלא ביאה שלא כדרכה, ולא ביאה דרך איברים. התייחסות לביאה שלא כדרכה כאל ביאה מובאת לגבי קניית יבמה (יבמות נד, א), לגבי קניית אישה רגילה בקידושי ביאה (קידושין ט, ב), לגבי קניית שפחה כנענית בביאה (קידושין כב, ב), לגבי פסול לכהונה באשת כהן שנבעלה לחייבי כריתות ולחייבי לאוין (יבמות נו, ב), לגבי קינוי לסוטה (יבמות נה, ב)²¹, לגבי איסור ביאת אנדרוגינוס על אישה (יבמות פג, ב)²², לגבי משכב זכר (סנהדרין נד, א)²³ ומשכב בהמה (שם נה, א)²⁴, לגבי בועל נידה (הוריות ד, א), לגבי חיוב קנס באונס (כתובות מ, ב)²⁵ ולגבי פסול בעולה לכהן גדול (יבמות נט, א)²⁶. בכל המקומות הללו נראה פשוט שדווקא ביאה שלא כדרכה נחשבת לביאה, ולא ביאה דרך איברים. בגמרא (כתובות מו, א) אף מובאת התנסחות בלשון כללית:

לא מצינו בכל התורה כולה שחלק הכתוב בין ביאה כדרכה לביאה שלא כדרכה למכות ולעונשין.

ממילא, הדעת נותנת להבין שגם בנידון דידן לא הותרה אלא ביאה שלא כדרכה, ולא ביאה דרך איברים. מלבד כל זאת, יש לציין כי מכל הראשונים שהזכירו בדבריהם היתר בביאה שלא כדרכה עם הוצאת זרע, אין אפילו אחד שכתב במפורש להתיר ביאה דרך איברים²⁷.

21. ושם מבואר שביאה דרך איברים אינה נחשבת לביאה לגבי קינוי לסוטה, שהרי זו פריצותא בעלמא ולא ביאה, והדברים מגיעים כדי כך שהגמרא דוחה את הצורך בדרשה כדי לומר שקינוי כזה אינו נחשב קינוי.
22. לרבנן דרבי סימאי. ולפי רבי סימאי הוא הדין בביאת זכר על אנדרוגינוס.
23. לפי רש"י (ד"ה ונמצא), הגמרא שם דוחה את הצורך בדרשה לומר שביאה זו נאסרה במשכב זכר, דפשיטא לן דכל משכב זכר שלא כדרכו הוא. ובכך מוכח באופן נוסף שביאה דרך איברים אינה ביאה, שכן אם היה שמה ביאה, היה צורך בדרשה כדי לומר שמתחייב רק על ביאה שלא כדרכה ולא על ביאה דרך איברים, ומכך שלא הוצע לומר כן, מוכח שביאה דרך איברים אינה ביאה כלל, והיא אינה כלולה בדרשה זו כלל.
24. ומבואר שם שהוא הדין בין לבא על הבהמה ובין למביאה את הבהמה עליה.
25. כן דעת ר"ת וריב"א (תוס' יבמות נט, ב ד"ה אלא), וכן כתבו הרשב"א (ח"ג סי' שעז) בשם הרמ"ה, המאירי (כתובות מ, ב ד"ה כבר), הר"ן (סנהדרין עג, ב ד"ה משעת), הרא"ש (כתובות ג, ח) והראב"ד בהשגה (הל' נערה בתולה א, ח). אמנם הרמב"ם (הל' נערה בתולה שם) כתב שאין קנס לאונס שלא כדרכה.
26. לדעת ר' אלעזר ורבי שמעון, שהלכה כמותם (רמב"ם הל' איסור"ב יז, יד). ואף ר' מאיר שחלוק עליהם, נצרך לילפותא מיוחדת. אף לגבי בן נח שבא על אשת חברו שלא כדרכה (סנהדרין נח, ב), לגבי טומאת הבועל והנבעלת שלא כדרכה (יבמות לד, ב) ולגבי הבועל שפחה חרופה (כריתות יא, א-ב) חילקה הגמרא בין ביאה כדרכה לביאה שלא כדרכה, וגם בכל המקומות הללו יסוד הדבר בילפותות מיוחדות ומקומיות.
27. נתון מעניין הוא שבערך "ביאה" באנציקלופדיה תלמודית, לא נזכר המונח "ביאה דרך

יתירה מזו כתב הפני משה (לר' משה הכהן מג'רבא, אה"ע כה, ב) כי ההבנה שמותר לשמש עם אשתו דרך איברים ובהוצאת זרע, נסתרת בעליל מדברי הגמרא (נידה יג, ב):

תנו רבנן: הגרים והמשחקין בתינוקות מעכבין את המשיח. בשלמא גרים – כדר' חלבו, דאמר רבי חלבו: קשין גרים לישראל – כספחת. אלא משחקין בתנוקות מאי היא? אילימא משכב זכור – בני סקילה נינהו! אלא דרך אברים – בני מכול נינהו! אלא דנסיבי קטנות דלאו בנות אולודי נינהו, דא"ר יוסי: אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, שנאמר: כי רוח מלפני יעטרן ונשמות אני עשיתי.

הרי מבואר שביאה דרך איברים אינה ביאה כלל ודינה כהוצאת זרע לבטלה, שעליה נאמר (נידה יג, א) שהנכשל בה כאילו מביא מבול לעולם. ואין לומר שכל דברי הגמרא לא נאמרו אלא במי שנוהג כן באופן קבוע, דמלבד הדוחק הגדול שבזה, הרי ברור שאיסור משכב זכור חל ומחייב בסקילה גם כשנעשה באופן חד פעמי, ואי איתא שיש חילוק בין הדברים, לא היה לה לגמרא לשנותם בחדא מחתא. ועל כרחנו שאין זו ביאה כלל. וגם אין לומר שמדובר דווקא על ביאה דרך איברים באישה שאינה אשתו. בשו"ת בני בנינים (ד, יח אות ו) הביא ראייה לדרישה מדברי הרמב"ם הנ"ל, שכלל ביאה שלא כדרכה בחדא מחתא עם ביאה דרך איברים. אמנם נראה שאין הדברים מוכרחים, דהרמב"ם עסק בהלכה זו בהלכות תשמיש ולא בהלכות הוצאת זרע לבטלה. מלבד זאת, ברמב"ם לא נזכרה כלל המגבלה של תדירות חד פעמית או מגבלה אחרת, כך שאם מבינים שהוא מתיר ביאה דרך איברים עם הוצאת זרע, אין מנוס מלומר שהוא מתיר זאת באופן גורף ללא הגבלות, ואת זה לא מצאנו באף אחד מהראשונים. ובאמת הבני בנינים עצמו כתב (שם אות ג) שלמעשה נראה פשוט לאסור בזה, וכן חזר על דבריו במסקנת תשובתו (אות ו). ובדבר סתר (סי' יב הערה 58) חיזק את ידיו של הדרישה וכתב שהרמב"ם הגדיר מהי הוצאת זרע לבטלה במה שכתב (הל' איסור"ב כא, יח) שמה שכלול באיסור הוצאת זרע לבטלה הוא דש מבפנים וזורה מבחוץ, הנושא קטנה, והמנאף ביד, "וממילא ביאה דרך איברים המוזכרת בהלכה ט' על פי הדפוסים המדויקים, לא נחשבת להוצאת זרע לבטלה". אך לא ברור מה היסוד לקביעה שביאה דרך איברים עם הוצאת זרע אינה כלולה בזה²⁸.

איברים" אפילו פעם אחת.

28. ועוד יש להעיר על הדבר סתר שהביא ראייה לדבריו מדברי הבני בנינים, ולא הזכיר כלל שהבני בנינים כתב בפירושו שלמעשה יש לאסור ביאה דרך איברים.

י. סיכום ומסקנות

הראשונים התירו לאדם לבוא על אשתו שלא כדרכה, דהיינו ביאה אנאלית, ונחלקו אם הדבר מותר באופן חד פעמי אף בהוצאת זרע, או שבהוצאת זרע אסור אפילו באופן חד פעמי. להלכה הכריעו הב"י והרמ"א כאפשרות המחמירה, אך יש מהאחרונים שדנו לסמוך על המקלים במקום שאין לבני הזוג אפשרות לקיים תשמיש כדרכם למשך תקופה, וזאת אחרי בירור מעמיק של המציאות, על כל היבטיה והשלכותיה. לעומת זאת, נראה שאפילו במקום צורך גדול אין אפשרות להתיר ביאה דרך איברים, דהיינו ביאה על מקומות אחרים בגוף, משום שאין זו ביאה וחל בזה איסור הוצאת זרע לבטלה.

מקור: אסיא צט-ק עמ' 109-120 (2015).